

चसरेणुः, स्त्री, सूर्यभागाविशेषः । इति त्रिकाण-
शेषः ॥
चसरेणुः, पुं, (चसश्चलत्वात् भीत इव रेणुः ।)
त्रिंशत्परमाणुपरिमाणम् । स गवान्मानगते
सूर्यकिरणे दृश्यते । तत्पर्यायः । ध्वंसी २ ।
यथा, वैद्यकपरिभाषायाम् ।
“जालान्तरगते सूर्यकरे ध्वंसी विलोक्यते ।
चसरेणुस्तु विज्ञेयस्त्रिंशता परमाणुभिः ॥”
(द्रष्टव्यकत्रयात्मकरेणुः । यथा, ब्रह्मवैवर्ते ।
“परमाणुद्वयेनाणुसरेणुस्तु ते त्रयः ॥”
तथाच मनुः । ८ । १३२ ।
“जालान्तरगते भागी यत् सूर्यं दृश्यते रजः ।
प्रथमन्तु प्रमाणानां चसरेणुं प्रचक्षते ॥”)
चसुरः, पुं, (चस्यतीति । चस भवे + उरच् ।)
भीरुकः । इति संक्षिप्तसारे उणादित्तिः ॥
चस्ताः, त्रि, (चस भवे + क्तः ।) भीतः । इति
जटाधरः ॥ (यथा, देवीभागवते । १ । ५ । २६ ।
“प्रत्यक्षायां विमुक्तायां सुक्ता कोटिस्तथोत्तरा ।
शब्दः समभवद्घोरस्तेन चस्ताः सुरास्तदा ॥”)
श्रीषे, स्त्री । यथा,—
“सविरामं त्रितालञ्च एकं श्रुत्यन्तथापरे ।
शेषे त्रस्तं त्रितालञ्च देवसार इतीर्यते ॥”
इति सङ्गीतदामोदरः ॥
चसुः, त्रि, (चस्यतीति । चस भवे + “चसि-
यधिषिचिपिः क्तुः ।” ३ । २ । १४० । इति
क्तुः ।) चासशीलः । इत्यमरः । ३ । १ । २६ ॥
(यथा, भट्टिः । ६ । ७ ।
“सीतां सौमित्रिणा त्वक्तां सप्रीचीं चसुमेकि-
काम् ।
विज्ञायामंस्त काकुत्स्थः चये जेमं सुदुर्लभम् ॥”)
चा, ड पालने । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भां
आत्म-सकं-अनिट् ।) जे ड पालन इत्यत्र
कौन्दिदादौ चा पठ्यते । इति क्रमदीनरः ॥
इति कविकल्पद्रुमटीकार्या दुर्गादासः ॥
चाशं, स्त्री, (जै + भावे ल्युट् क्तो वा । रुदविदेति
पक्षे नत्वम् ।) रक्षयम् । (यथा, प्राकृतज्ञे
१ अङ्के ।
“आर्त्तनाथाय वः शशं न प्रहर्तुमनागसि ॥”
त्रायते इति कर्त्तरि ल्युः । रक्षिता । यथा,
महाभारते । १ । २३ । १८ ।
“त्वं प्रभास्वमभिप्रेतं त्वं नखानमनुनमम् ॥”
तथाच रघौ । १५ । ३ ।
“अवेक्ष्य रामं ते तस्मिन् न प्रजङ्घुः स्वतेजसा ।
नाशाभावे हि प्रापास्त्राः कुञ्चन्ति तपसो
ययम् ॥”
त्रायतेऽनेनेति करणे ल्युट् । कवचम् । अस्त्रम् ।
यथा महाभारते । ३ । १६८ । १४ ।
“दंष्ट्रिता विविधैस्त्राणैर्विचित्राद्युधपाणयः ॥”)
त्रायमाणालता । रक्षिते, त्रि । इति मेदिनी ।
ते, १४ ॥
चाषा, स्त्री, (चायं पालयतीति । जै + ल्युः ।
टाप् ।) त्रायमाणा । इति राजनिर्घण्टः ॥

चातं, त्रि, (जै + क्तः रुदविदेति नत्वाभावः ।)
रक्षितम् । इत्यमरः । ३ । १ । १०६ ॥ (यथा,
मार्कण्डेये । ८४ । २२ ।
“जैलोक्यमेतदखिलं रिपुनाशनेन
चातं त्वया समरसङ्घर्षे नि तेषु हत्वा ।
भीता दिवं रिपुगणा भयमप्यपास्त-
मस्माकमुन्मत्तसुरारिभवमस्ते ॥”
भावे क्तः ।) रक्षणे, स्त्री ॥
चापुषं, त्रि, (त्रपुषेण निर्वृतम् । त्रपुष + “तिन
निर्वृतम् ।” ४ । २ । १८८ । इत्यण् ।) त्रपुष-
निमित्तम् । इति आकरणम् ॥ (त्रपुषो विकारः ।
“त्रपुजनुनोः मुक् ।” ४ । ३ । १३८ । इत्यण्
युगागमश्च । रङ्गस्य विकारः । इति सिद्धान्त-
कौमुदी ॥)
चायन्ती, स्त्री, (जै + सम्प्रदादित्वात् क्तिप् । चां
त्राणं अयतीति । इ गतौ + शब्दः । यडा, जै
ड पालने + कचित् आत्मनेपदी धातुरपि पर-
स्मैपदमिच्छतीति न्यावात् शब्दः । “उगितश्च ।”
इति ङीप् ।) त्रायमाणा लता । इत्यमरः । २ ।
४ । १५० ॥ (यथा,—
“त्रायन्ती तु वरा तित्ता वरा पित्तकपापहा ।
ज्वरहृद्भोगगुल्माशोभमशूलविषप्रणुत् ॥”
इति भावप्रकाशस्य पूर्वखण्डे प्रथमे भागे ॥)
चायकचौं च ॥
त्रायमाणं, त्रि, (त्रायते इति । जै + कर्म्मणि
शानच् ।) रक्ष्यमाणम् । इति आकरणम् ॥
(यथा, अथर्ववेदे । ६ । ४ । १ ।
“त्वष्टा मे देयं वचः पर्जन्यो ब्रह्मण्यसतिः ।
पुत्रैर्भातृभिरदितिर्नु पातु नो दुष्टं त्रायमाणं
सहः ॥”)
त्रायमाणा, स्त्री, (त्रायते इति । जै + शानच् ।)
बला इति बहुला इति च ख्याता । तत्पर्यायः ।
वार्षिकम् २ त्रायन्ती ३ बलभद्रिका ४ । इत्य-
मरः । १२ । ४ । ५५ ॥ ततश्चा ५ त्रायमाणा ६
बलभद्रा ७ सुकामा ८ वार्षिकी ९ गिरिजा १०
अनुजा ११ माङ्गल्या १२ देवबला १३
पालिनी १४ भयनाश्रिनी १५ अवनी १६
रत्नली १७ त्राणा १८ । इति राजनिर्घण्टः ॥
सुभद्राणी १९ भद्रनामिका २० । इति रत्न-
माला ॥ अस्य गुणाः । शीतत्वम् । मधुरत्वम् ।
गुल्मज्वरकफास्रभ्रमतृष्णाक्षयान्निविषक्कृद्भि-
विनाशित्वञ्च । इति राजनिर्घण्टः ॥ पित्त-
नाशित्वम् । इति राजवल्लभः ॥ (यथा,—
“पटोलं पिचुमर्दश्च दान्तीं कटुकरोहिणीम् ।
वृद्धाङ्गां त्रायमाणाञ्च ददाद्भीसर्पशान्तये ॥”
इति चरके चिकित्सास्थाने एकादशेऽध्याये ॥)
त्रामः, पुं, (त्रस + भावे घञ् ।) भयम् । इत्यमरः ।
१ । ७ । २१ ॥ (यथा आर्यासप्तशत्याम् । ३ । ७६ ।
“प्रणयचलितोऽपि सकपटकोपकटाक्षैर्भया-
हितस्तमः ।
चासतरलो यहीतः सहासरभसं प्रियः कण्ठे ॥”)
मयीर्दोषः । इति मेदिनी । से, ४ ॥

चासदायी, [न्] चि, (चासं भयं ददातीति ।
दा + णिनिः ।) भयदाता । तत्पर्यायः । शक्रुरः
२ । इति हेमचन्द्रः । ३ । १४३ ॥
चिंशः, त्रि, (चिंशत् + “तस्य पूरणे ङट् ।” ५ ।
२ । ४८ । इति ङट् ।) चिंशतः पूरणः । इति
आकरणम् ॥ (यथा, तिथ्यादितत्त्वे ।
“चिंशांशकस्तथा राशिर्भाग इत्यभिधीयते ॥”)
चिंशकः, त्रि, चिंशत्सम्बन्धः । सम्बन्धार्थे ङक-
प्रत्ययः । इति सुप्रत्ययाकरणम् ॥ (चिंशता
क्रीतः । चिंशत् + “विंशतिचिंशद्वा इवुम-
संज्ञायाम् ।” ५ । १ । २४ । इति अयंज्ञायां
इवुन् । चिंशत्संख्यकद्रव्येण क्रीतः । इति
सिद्धान्तकौमुदी ॥)
चिंशत्, स्त्री, (त्रयोदशतः परिमाणस्य । “पङ्क्ति-
चिंशदिति ।” ५ । १ । ५६ । इति निपातनात्
साधुः ।) संख्याविशेषः । चिंश इति भाषा ।
एकवचनान्तोऽयम् । चिंशद्वये चिंशतौ ।
चिंशतौ बहुल्वे चिंशतः । इति आकरणम् ॥
(यथा, मनुः । १ । २२ ।
“निमेवा दश चाष्टौ च काष्ठा चिंशसु ताः कलाः ।
चिंशतुकला सुहृत्तैः स्याद्द्वौरात्रनु तावतः ॥”)
चिंशत्पत्रं, स्त्री, (चिंशत्संख्यकानि पत्राणि
दत्तानि यस्य ।) कुसुदम् । इति शब्दमाला ॥
चिकं, स्त्री, (त्रयाणां सहः । “संख्यायाः संज्ञा-
सङ्ख्यवाधयनेषु ।” ५ । १ । ५८ । इति कन् ।)
पृष्ठवंशाधरः । इत्यमरः । २ । ६ । ७६ ॥ (यथा,
माघे । १२ । १० ।
“नस्या यहीतोऽपि ध्रुवनिर्माणयो-
र्युगं सङ्कुकारविवर्तितचिकः ॥”)
चयम् । इति मेदिनी । के, २६ ॥ (यथा,
मनुः । ७ । ५१ ।
“दृष्टस्य पातनञ्चैव वाक्पारुष्यायं दूषये ।
क्रोधजेऽपि गण्ये विदात् कष्टमेतत्तिकं सदा ॥”)
त्रिप्रथयसंख्यानम् । इति हेमचन्द्रः । ४ । ५२ ॥
त्रिफला । त्रिकटु । त्रिमदः । यथा, सुखबोधे ।
गुडूचीसारसंयुक्तास्तिकत्रयसमन्वयात् ।
“वातरक्तं निहत्यासु सर्वरोगहरन्त्वयः ॥”
(तृतीयेन रूपेण ग्रहणं यस्य । तृतीय +
“तावतिथं ग्रहणमिति जुत्वा ।” ५ । २ । ७७ ।
इति कन् पूरणप्रत्ययस्य च जुक् । तृतीयके,
चि । यथा, मनुः । ८ । १४२ ।
“हिकं त्रिकं चतुष्कं पञ्चकं शतं समम् ।
मासस्य दृष्टिं यज्ञीयात् वर्णानामनुपूर्वशः ॥”)
त्रिककुतु, [ट्] पुं, (त्रीणि ककुतु-सदृशानि ध्वज-
तुल्याणि शङ्खाणि यस्य ।) त्रिकुटपर्वतः ।
इत्यमरः । २ । ३ । २२ ॥ (यथा, शतपथब्राह्मणे ।
३ । १ । ३ । १२ । “यत्र वा इन्द्रो वृत्रमहं-
स्तस्य यदस्यासीत् गिरिं त्रिककुदमकरोत् ॥”
विष्णोर्नामविशेषः । यथा, महाभारते । १२ ।
३४२ । ६० ।
“तयेवासं त्रिककुदो वाराहं रूपमास्थितः ।
त्रिककुत्स्विन विख्यातः शरीरस्य प्रमापयात् ॥”